

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2022, c. 8, s. 2: 1095-1121

**Hanefî Hukuk Düşüncesinde Bâtil veya Fâsid Satım Akdinden Sonra Gerçekleşen
Teâtînin Hukuki Mahiyeti**

The Legal Nature of The Ta'âtî Took Place After The Void/Bâtil and
Invalid/Fâsid Sales Contract in Hanafî Legal Thought

Ünal YERLİKAYA

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD,
Assoc. Prof., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of
Islamic Law
unalyerlikaya@sdu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2068-4887

DOI: 10.47424/tasavvur.1166263

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 24 Ağustos / August 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Ekim / October 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Yerlikaya, Ünal. "Hanefî Hukuk Düşüncesinde Bâtil veya Fâsid Satım Akdinden Sonra Gerçekleşen Teâtînin Hukuki Mahiyeti". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8 / 2 (Aralık 2022): 1095-1121. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1166263>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Hanefî hukuk düşüncesinde teâtînin, ilave bir işleme gerek duyulmaksızın tek başına satım akdi olarak görülmesi, bâtil veya fâsid satım akdinden sonra gerçekleşen teslim işleminin, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit sayılıp sayılamayacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Söz konusu sorunun cevabının arandığı bu çalışmada, ilk olarak, satım akdi ile teâtînin meşruiyeti arasında hangi yönüyle bir ilişki kurulduğu hususu ele alınmıştır. İkinci olarak, teâtî ile bâtil veya fâsid akit arasındaki ilişkinin, "Bir şey bâtil olduğunda onun zımındaki şey de bâtil olur." ve "Fâsid üzerine mebni olan şey de fâsiddir." ilkeleri çerçevesinde ele alınıp alınmadığı ve üçüncü olarak da bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit sayılmasının, ilk akdin hukuken sonlandırılmış olması koşuluna bağlı olup olmadığı hususları araştırılmıştır. Teâtî ile bâtil veya fâsid akit arasındaki ilişkiye yönelik olarak Hanefî düşüncede iki yaklaşım açığa çıkmıştır. Yukarıda sözü edilen iki ilkeyi esas alan Hanefî hukukçulara göre, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işlemi yeni bir akit niteliği taşımamaktadır. Teslim işleminin yeni bir akit niteliği kazanması, ilk akdin hukuki bir yolla sonlandırılmış olması koşuluna bağlıdır. Halvânî (ö. 452/1060) ve Kâsânî'nin (ö. 587/1191) yaklaşımında ise, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit niteliği kazanması, ilk akdin hukuken sonlandırılmış olması koşuluna bağlanmış değildir. Bu yaklaşım, *bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin, yeni bir akit niteliği taşıdığı* şeklindeki yargının klasik Hanefî düşünceye nispetini mümkün kılması bakımından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefî Hukuk Düşüncesi, Teâtî, Bâtil Satım Akdi, Fâsid Satım Akdi.

Abstract

In Hanafî legal thought, ta'âtî (mutual delivery of goods and price) has been seen as a sales contract without the need for an additional legal transaction. This situation raises the question of whether the delivery transaction took place after a void (bâtil) or invalid (fâsid) sales contract can be considered as a new contract that is revealed through ta'âtî. In this study, which we aim to answer the aforementioned question, first of all, the issue of what kind of relationship is established between the definition of the sales contract and the

legitimacy of the ta'āti is discussed. Secondly, the relationship between the principles of "When something is void, what is implicit in that thing is also void.", "What builds on what is invalid is also invalid" and the delivery transaction that took place after a void or invalid contract is discussed. Thirdly, it has been discussed whether the acceptance of the delivery transaction after a void or invalid contract as a new contract is dependent on the fact that the first contract has been legally terminated. In Ḥanafī thought two approaches have emerged regarding the relationship between ta'āti and void or invalid contract. According to Ḥanafī jurists based on the above-mentioned two principles, the delivery transaction that took place after a void or invalid contract is not a new contract. The fact that the delivery transaction becomes a new contract depends on the fact that the first contract was terminated in a legal way. In the approach of Ḥalvānī and Kāsānī, the fact that the delivery transaction that took place after a void or invalid contract gains the quality of a new contract is not dependent on the fact that the first contract is legally terminated. This approach is very important in terms of making it possible for the idea that "Delivery that took place after a void or invalid contract has the quality of a new contract." to attribute the classical Ḥanafī thought.

Keywords: Islamic Law, Ḥanafī Legal Thought, Ta'āti, Void Sales Contract, Invalid Sales Contract.

Giriş

Hanefî hukuk düşüncesinde bir taraftan, satım akdinin hukuki sonuçlarını maksimum düzeyde garanti edilebilmek ve taraflar arasında açığa çıkması olası bir nizâyâ engel olabilmek amacıyla, akdin rükün ve unsurları hakkında belli şartlar (in'ikâd ve sıhhat şartları) öngörülmüştür. Diğer taraftan ise, ilave hukuki bir işleme gerek duyulmaksızın, taraflar arasında karşılıklı rızaya dayalı olarak gerçekleşen teslim-tesellüm işlemi tek başına hukuki varlığa sahip bir akit olarak görülmüştür. Karşılıklı bedellerin teslimi işleminin tek başına bir akit sayılmış olması dikkate alındığında, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin, söz konusu bâtil veya fâsid akde bağlı bir işlem olarak mı yoksa karşılıklı rızaya dayalı bir mübâdele olması yönüyle, te'âtî biçiminde açığa çıkan yeni bir akit olarak mı değerlendirilmesi gerektiği hususu, Hanefî hukuk düşüncesi açısından

oldukça önemli sayılabilecek bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konunun kavranması, aynı zamanda çalışmanın kapsamını da belirleyen bazı hususların kavranmasına bağlıdır ki onlardan ilki, Hanefî hukuk düşüncesinde satım akdinin tanımı ile teâtînin meşruiyeti arasında bir ilişki kurulup kurulmadığıdır. İkincisi, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teâtînin, tüm Hanefî hukukçular tarafından “Bir şey bâtil olduğunda onun zımındaki şey de bâtil olur.” ve “Fâsid üzerine mebni olan şey de fâsiddir.” ilkeleri çerçevesinde ele alınıp alınmadığıdır. Üçüncüsü ise, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit sayılmasının, ilk akdin (bâtil veya fâsid akdin) ikâle, fesih vb. bir hukuki yolla sonlandırılmış olması (mütâraketü'l-akd) koşuluna bağlı olup olmadığıdır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla teâtî konusu, Uğur Bekir Dilek tarafından kaleme alınan “İslâm Borçlar Hukukunda Fiilî Mübadele Yoluyla Akit Kurma: Teâtî (Muâtât) Akdi” başlıklı çalışma dışında, müstakil olarak ele alınmış değildir. Söz konusu çalışmada, teâtî konusu en temel çerçevesiyle ele alınmış olup teâtî ile bâtil veya fâsid satım akdi arasındaki ilişkiye değinilmiş değildir. Bu sebeple teâtî ile bâtil veya fâsid akit arasındaki ilişkinin Hanefî hukuk düşüncesi açısından araştırılması gerekli görülmüş ve bu çerçevede yapılacak bir çalışmanın alanına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

1. Satım (Bey') Akdinin Tanımı ve Rükünü

Satım akdi Arapça'da bey' kelimesi ile ifade edilmektedir. Kelime olarak *mübâdele*¹ anlamına gelen bey', Hanefî hukuk literatüründe *malın malla mübâdelesi*;² karşılıklı rızaya dayalı olarak *malın malla mübâdelesi*;³ *merğûb (mütekavvim/hukuki değere sahip) bir şeyin vech-i mahsus üzere (kendine özgü*

¹ İbnü'l-Hümâm Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-ğadır* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 6/229; İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvîd (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003), 7/10.

² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ğadır*, 6/229.

³ Ebü'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Kenzü'd-dekâ'ik*, thk. Said Bektaş (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011), 406.

biçimde/icâb-kabul veya teâtî yoluyla) merğûb bir şeyle mübâdelesini⁴ ve merğûb bir şeyin merğûb bir şeye karşılık temliki⁵ biçiminde kısmen farklı şekillerde tanımlanmıştır. Söz konusu tanımlarda iki husus öne çıkmaktadır ki onlardan ilki, kimi Hanefî hukukçunun tanıma karşılıklı rızaya dayalı olarak kaydını eklemiş olmasıdır. Hanefî hukuk düşüncesindeki genel eğilim, karşılıklı rızaya dayalı olma koşulunun akdin hukuki varlık değil hukuki geçerlilik koşulu olduğu, dolayısıyla söz konusu kaydın tanıma dâhil edilmemesi gerektiği yönündedir.⁶ İkinci husus ise, tanımların çoğunda bey'in, mübâdeleden ibaret görülüş olmasıdır. Bu, teâtînin meşruiyeti açısından oldukça önemli bir husustur. Zira bey'in mübâdeleden ibaret görülmesi ile teâtî yoluyla satım akdinin hukuki varlık kazanması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim Haddâd (ö. 800/1398), Iraklı Hanefîlerin bey'i, icâb ve kabulden (sözlü irade beyanından), Horasanlı Hanefîlerin ise, mübâdeleden ibaret gördüğünü; bu farklılığa bağlı olarak Iraklı Hanefîlerin iktisadi değeri yüksek malların mübâdelesinde teâtîyi meşru görmemesine karşılık Horasanlı Hanefîlerin meşru gördüğünü ifade etmektedir.⁷

Hanefî hukuk literatüründe satım akdinin rüknü, merğûb (hukuki değere sahip bir şeyin) yine merğûb bir şeyle mübâdelesini;⁸ akdin taraflarından ya da onların hukuki temsilcilerinden akdin her iki bedeline yönelik sadır olup karşılıklı rızaya dayalı bir mübâdeledenin varlığına delâlet eden fiil;⁹ mübâdeledenin varlığına delâlet eden icâb-kabul veya icâb-kabul yerine geçen fiil (teâtî)¹⁰ ve mülkiyetlerin karşılıklı rızaya

⁴ Muhammed b. Alî b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*, thk. Abdulmunîm Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002), 394.

⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/12.

⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/230; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/12.

⁷ Ebû Bekr Alî b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheratü'n-neyyira şerhu Muhtasari'l- Kudûrî fi furû'l-hanefiyye*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 1/431-432.

⁸ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i'*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 6/529.

⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/230.

¹⁰ İbn Nuceym Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muhammed, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 5/432; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/14.

dayalı olarak mübâdelesine delâlet eden *fiil*¹¹ biçiminde, kısmen farklı şekillerde ifade edilmiştir. Anlaşılacağı üzere satım akdinin tanımında olduğu gibi rüknün tanımında da *mübâdele* vurgusu ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar kimi tanımda *mübâdele*, kimi tanımda da *fiil* ön plana çıkarılmış olsa da satım akdinin rüknünün tanımlandığı hemen her Hanefî kaynakta, onun, kimi zaman sözlü irade beyanı (icab-kabul) şeklinde, kimi zaman da fiili mübâdele (teâtî) şeklinde açığa çıktığı özellikle belirtilmektedir.¹² Buna göre *satım akdinin rüknü*, akdin taraflarından sadır olup karşılıklı bedellerin mübâdelesinin varlığına delâlet eden *sözlü irade beyanı (icab-kabul)* ya da *fiilî mübâdele*dir.

2. Teâtînin Tanımı ve Mahiyeti

Sözlükte *almak vermek* anlamına gelen teâtî, bir İslam hukuku terimi olarak, market rafından alınan ürün bedelinin sözlü irade beyanında bulunmaksızın kasada ödenmesi örneğinde olduğu gibi, *tarafların, sözlü ya da hukuken söz yerine geçtiği kabul edilen bir yolla irade beyanında bulunmaksızın, mal ve bedeli, karşılıklı rızaya dayalı olarak fiilen mübâdele etmelerini* ifade etmektedir.¹³ Teâtînin, hukuki varlığa sahip bir satım akdi olarak değerlendirilmesi, Hanefî hukuk düşüncesinde iki gerekçeye dayandırılmaktadır. Öncelikle özü itibariyle satım akdi, mal ile bedelin karşılıklı rızaya dayalı olarak mübâdele edilmesini ifade etmektedir. Diğer taraftan satım vb. akitlerde asıl olan, mana (amaç), yani karşılıklı bedellerin mülkiyetlerinin mübâdelesidir. Teâtîde de tarafların amacı, her ne kadar sözlü irade beyanında bulunmamış olsalar da mal ile bedelin mülkiyetlerini karşılıklı olarak değiştirmek, bir diğer ifadeyle alış-veriş yapmaktır. Dolayısıyla, sözü edilen iki husus bir arada değerlendirildiğinde, tıpkı sözlü

¹¹ İbn Nüceym, *el-Baħrû'r-râ'ik*, 5/432; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muħtâr*, 7/14.

¹² Kâsânî, *Bedâiu's-šanâi*; 6/529; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/230; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muħtâr*, 7/14.

¹³ İbn Nüceym, *el-Baħrû'r-râ'ik*, 5/452; Hamdi Döndüren, "Muâtât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/328; H. Yunus Apaydın, "İrade Beyanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/390; Uğur Bekir Dilek, "İslâm Borçlar Hukukunda Fiilî Mübadele Yoluyla Akit Kurma: Teâtî (Muâtât) Akdi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Temmuz 2021), 718-719.

irade beyanıyla kurulan satım akdi gibi, teâtî yoluyla gerçekleştirilen alıp verme de hukuken satım akdi niteliği taşımaktadır.¹⁴

Teâtînin, bir akit niteliği kazanabilmesinin, mal ile bedelin aynı anda karşılıklı olarak teslim edilmiş olması koşuluna bağlı olup olmadığı hususunda Hanefî hukuk düşüncesinde üç farklı yaklaşım açığa çıkmıştır. Belirtmek gerekir ki, sözü edilen hususta üç farklı yaklaşımın açığa çıkmış olması, İmâm Muhammed'den, her bir yaklaşıma referans teşkil edecek üç farklı teâtî örneğinin nakledilmiş olmasıdır.¹⁵ Söz konusu yaklaşımlardan ilkinde göre, teâtînin, satım akdi olarak hukuki varlık kazanması, mal ve bedelin aynı anda teslimi koşuluna bağlıdır. Dolayısıyla mal veya bedelden herhangi birinin teslimiyle hukuki varlığa sahip bir akit açığa çıkmış olmaz.¹⁶ İkinci yaklaşıma göre, teâtînin akit olarak hukukî varlık kazanmasının asgari koşulu, malın teslim edilmiş olmasıdır. Buna göre, taraflarca, tür ve miktarı bilinen bedelin daha sonra teslimi kararlaştırılmış olsa bile, tek başına malın teslimiyle akit gerçekleşmiş olur. Aksi durumda ise, daha açık ifadesiyle tek başına bedelin teslimiyle ise, taraflar arasında teâtî yoluyla bir akit kurulmuş olmaz.¹⁷ Üçüncü yaklaşıma göre, satım akdinin teâtî yoluyla hukuki varlık kazanması, mal veya bedelden herhangi birinin teslimi koşuluna bağlıdır. Buna göre, müşterinin, halihazırda sahibinin mülkünde mevcut olan malı teslim almaksızın sadece onun bedelini teslim etmesiyle akit gerçekleşeceği

¹⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/533; Burhânuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 6/232-233; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 6/233.

¹⁵ Burhânuddîd Ebu'l-Ma'âlî Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz İbn Mâze el-Buhârî, *el-Muhtâ'ü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 6/273; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/235; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 5/452.

¹⁶ İbn Mâze, *el-Muhtâ'ü'l-Burhânî*, 6/273; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/235; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 5/452; Şeyhîzâde Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur ve maahû ed-Dürrü'l-muntekâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 3/8; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 395.

¹⁷ İbn Mâze, *el-Muhtâ'ü'l-Burhânî*, 6/273; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/235; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 5/452; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 3/8; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 395.

gibi, satıcının, taraflarca tür ve miktarı bilinen bedeli teslim almaksızın yalnızca malı müşteriye teslim etmesiyle de gerçekleşmektedir.¹⁸

Teâtînin satım akdi olarak hukuki varlık kazanmasının, onun, yalnızca iktisadi değeri düşük mallar üzerinde gerçekleştirilmiş olması koşuluna bağlı olup olmadığı hususu, Hanefî hukuk düşüncesinde teâtî-satım akdi ilişkisi bağlamında ihtilafa konu edilen hususlardan bir diğeridir. Sözü edilen hususta iki farklı yaklaşım açığa çıkmıştır. Kerhî (ö. 340/952) ve Kudûrî'nin (ö. 428/1037) benimsediği ilk yaklaşıma göre, satım akdi olarak hukuki varlık kazanması, teâtînin, iktisadi değeri düşük mallar üzerinde gerçekleştirilmiş olmasına bağlıdır. Çünkü teâtî, örf sebebiyle istihsânen meşru görülmüş bir hukuki işlemdir.¹⁹ Hanefî hukuk düşüncesinde yaygın kabul gören ikinci yaklaşıma göre ise, teâtînin satım akdi olarak hukuki varlık kazanması, onun, iktisadi değeri düşük mallar üzerinde gerçekleştirilmiş olması koşuluna bağlı değildir. Dolayısıyla teâtî, iktisadi değeri düşük mallarda olduğu gibi, iktisadi değeri yüksek mallar üzerinde de gerçekleştirilebilmektedir.²⁰ Çünkü bir taraftan, bu hususta İmâm Muhammed'den nakledilen teâtî örneğinde, iktisadi değeri düşük olan-iktisadi değeri yüksek olan ayrımı yapılmış değildir. Diğer taraftan ise, özü itibariyle satım akdi, hukuki değere sahip bir malın yine hukuki değere sahip bir bedel karşılığında karşılıklı rızaya dayalı olarak mübâdele edilmesidir. Dolayısıyla mübâdele ve karşılıklı rıza koşullarının sağlanması durumunda, iktisadi değeri düşük olan-iktisadi değeri yüksek olan ayrımına bakılmaksızın, hukuki varlığa sahip bir satım akdi açığa çıkmış olmaktadır.²¹

3. Bâtıl Satım Akdinden Sonra Gerçekleşen Teâtînin Hukuki Niteliği

¹⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/235; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/452; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 3/8; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/28.

¹⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 6/533; İbn Mâze, *el-Muhtâ'ü'l-Burhânî*, 6/273-274; Bâbertî, *el-İnâye*, 6/234; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/234; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 3/8.

²⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 6/533; Mergînânî, *el-Hidâye*, 6/232-233; İbn Mâze, *el-Muhtâ'ü'l-Burhânî*, 6/274; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/453; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/28.

²¹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, 6/533; Bâbertî, *el-İnâye*, 6/233; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/234; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003), 1/143. Ayrıca bk. Dilek, "İslâm Borçlar Hukukunda Fiilî Mübadele", 732.

Bir satım akdinin hukukî varlık kazanması, onun rükün (îcâb ve kabul) ve tabi unsurlarının (akdin tarafları ve konusu) varlığına ve belli şartları taşımalarına bağlıdır. Akdin rükün ve tabi unsurlarına ilişkin olup akdin hukukî varlık kazanması kendi varlıklarına bağlı olan bu şartlara klasik İslam hukuku terminolojisinde *in'ikâd şartları* denmektedir. Buna göre, rükün veya tabi unsurlarından ya da in'ikâd şartlarından herhangi biri eksik olan akit, bâtil akit niteliği taşımaktadır.

Hanefî hukuk düşüncesinde satım akdinin tarafları için iki in'ikâd şartı öngörülmüştür. Onlardan ilki, *akıl*; ikincisi ise *akdin iki ayrı tarafının bulunmasıdır*. İlk şarta göre, akıl hastası ile gayr-i mümeyyiz küçük tarafından gerçekleştirilen akit, bâtil akit kapsamına girmektedir. *Akdin iki ayrı tarafının bulunması* biçiminde ifade edilen ikinci şartla, belli istisnaları dışında, akdin her iki tarafının hukuken aynı kimse tarafından temsil edilmemesi ve dolayısıyla akdin, her iki taraf adına aynı kimse tarafından gerçekleştirilmemesi öngörülmüştür. Bu göre, belli istisnaları dışında, her iki taraf adına aynı hukukî temsilci eliyle gerçekleştirilen akit, bâtil akit kapsamına girmektedir.²² Benzer şekilde akdin rükünü için de iki in'ikâd şartı öngörülmüştür ki onlardan ilki, *îcâb ve kabulün uygunluğu*; ikincisi ise *îcâb ve kabulün aynı mecliste yapılmasıdır*. Buna göre îcâb ve kabulün birbiriyle uyumlu olmadığı ya da aynı mecliste yapılmadığı durumlarda akit, bâtil akit kapsamına girmektedir.²³ Satım akdinin konusu (meb'î) hakkında da belli in'ikâd şartları öngörülmüştür. Onlardan ilki, *akde konu malın, akit anında mevcut olması*;²⁴ ikincisi, *hukukî değere sahip bir mal (mal-i mütekavvim) niteliği taşıması*;²⁵ üçüncüsü, *akit anında memlûk olmasıdır*. Bir malın memlûk olmasıyla, o malın hâlihazırda herkes için mubâh olmayıp belli bir kişinin mülkünde olması kastedilmektedir. Söz gelimi, belli bir kimse tarafından avlanıp elde edilinceye kadar denizdeki balık, ortak mal niteliğindedir. Buna

²² Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/534, 537-538; İbn Nüceym, *el-Baħrû'r-râik*, 5/432; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muħtâr*, 7/14; Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hükkâm*, 1/382.

²³ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/539-540; İbn Nüceym, *el-Baħrû'r-râik*, 5/433; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muħtâr*, 7/14-15. Ayrıca bk. Ali Bardakoğlu, "Bey'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/14.

²⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/544; İbn Nüceym, *el-Baħrû'r-râik*, 5/433-434.

²⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/551 vd.; İbn Nüceym, *el-Baħrû'r-râik*, 5/433-434.

göre, akit esnasında belli bir kimsenin mülkiyetinde olmayıp herkesin ortak malı niteliğindeki bir malın satımı, bâtil akit kapsamına girmektedir.²⁶ Dördüncüsü, selem ve istisnâ' akdi gibi kimi istisnai durumlar dışında, *akde konu malın akit esnasında satıcının mülkünde olmasıdır*. Söz konusu şartın in'ikâd şartı oluşu, bir kimsenin asıl vasfıyla kendisi adına satım yapması durumuyla sınırlıdır. Çünkü Hanefî düşünceye göre, fuzûlinin (yetkisi olmadan başkası adına hukukî işlem yapan kişinin) taraf olduğu satım akdinde söz konusu şart, in'ikâd değil nefâz şartıdır.²⁷ Sonuncusu ise, *akde konu malın akit anında teslimine elverişli olmasıdır*.²⁸ Sahibinin elinden kaçmış hayvan örneğinde olduğu gibi, satıcının mülkünde fakat akit anında teslimine elverişli olmayan malın satımı, bâtil akit kapsamına girmektedir.

Hanefî hukuk literatürünün ilgili bölümleri incelendiğinde, bâtil akitten sonra gerçekleşen teâtînin hukuki niteliğinin hemen tümüyle akdin konusu hakkında öngörülen in'ikâd şartları ile teâtî arasındaki ilişki çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında, bâtil akit ile teâtî arasındaki ilişki, konusu hakkında öngörülen in'ikâd şartlarından herhangi birinin eksikliği sebebiyle bâtil olarak açığa çıkan akit ile teâtî arasındaki ilişki çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre, bâtil akitten sonra gerçekleşen teâtînin hukuki niteliği sorunu; akdin konusuna ilişkin in'ikâd şartlarından herhangi birinin eksikliği sebebiyle akit, batıl olarak açığa çıktığında ve fakat daha sonra taraflar arasında karşılıklı rızaya dayalı olarak malın teslimi gerçekleştiğinde, bu teslim işleminin yeni bir akit olarak mı yoksa bâtil akdin devamı niteliğinde gerçekleşen, dolayısıyla bâtil sayılması gereken bir işlem olarak mı görülmesi gerektiği sorusu çerçevesinde şekillenmektedir.

²⁶ Kâsânî, *Bedâi u'ş-şanâi*; 6/567-572; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râîk*, 5/433-435.

²⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsûṭ* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 12/138; Kâsânî, *Bedâi u'ş-şanâi*; 6/572; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râîk*, 5/433, 435; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 7/15; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/181.

²⁸ Kâsânî, *Bedâi u'ş-şanâi*; 6/573; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râîk*, 5/433, 435; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 7/15; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/182-383. Satım akdinin konusuna ilişkin in'ikâd şartları hakkında ayrıca bk. Ahmet Güneş, "İslam Akit Sistematiği: Kâsânî Örneği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 534-535; Alpaslan Alkış, "Mecelle'de Akid Teorisi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/2 (2019), 455-456.

Söz konusu ilişkinin klasik Hanefî hukuk düşüncesi açısından kavranması, İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-nezâir adlı eserinde ve Mecelle'nin elli ikinci maddesinde "Bir şey bâtil olduğunda onun zımnındaki şey de bâtil olur."²⁹ biçiminde zikri geçen ilke ile yine aynı eserde "Fâsid üzerine mebni olan şey de fâsiddir."³⁰ biçiminde yer alan ilkenin Hanefî hukukçular tarafından nasıl anlaşıldığının bilinmesine bağlıdır. Çünkü kimi Hanefî kaynaklarda, herhangi bir kayda bağlanmaksızın ve ilave bir işleme gerek duyulmaksızın, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olduğu ifade edilmektedir. Sözü konusu kaynaklarda, yukarıda zikredilen iki ilkeye, bâtil veya fâsid akit ile teâtî arasındaki ilişki bağlamında herhangi bir atıf yapılmış değildir. Buna karşılık kimi Hanefî kaynaklarda ise, yukarıdaki ilkelere atıf yapılarak, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit niteliği taşımadığı; onun yeni bir akit niteliği kazanabilmesinin ilk akdin fesih veya ikâle yoluyla sonlandırılmış olması (mütâraketü'l-akd) koşuluna bağlı olduğu ifade edilmektedir.³¹ Fesih ve ikâlenin ancak hukuki varlığa sahip bir akit bakımından söz konusu olduğu dikkate alındığında, bu yaklaşımın fâsid akit-teâtî ilişkisine özgü olup olmadığı, dolayısıyla bâtil akit-teâtî ilişkisini kapsayıp kapsamadığı hususu bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, kanaatimiz odur ki, teâtî ile butlân ve fesâd arasındaki ilişkinin klasik Hanefî hukuk düşüncesi açısından kavranabilmesi, klasik Hanefî literatürde yer alan ilgili örneklerin incelenmesiyle mümkündür.

Kâsânî, *satıma konu malın akit esnasında teslim edilebilir olmasının*, satım akdinin in'ikâd şartları arasında yer aldığını ifade ettikten sonra, kaçak kölenin satıma konu edilmesi örneğini Hanefî düşünce açısından detaylandırmaktadır. Kâsânî'ye göre, kaçak kölenin, akdin üzerinden belli bir süre geçtikten sonra bulunup müşteriye teslim edilmesi durumuyla ilgili Hanefî düşüncede iki farklı yaklaşım açığa çıkmıştır. İlk yaklaşımı temsil eden

²⁹ İbn Nüceym Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muhammed, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir alâ mezhebi Ebî Hanîfe* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 338-339; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/54.

³⁰ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 339.

³¹ İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râik*, 5/453; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 395; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 7/28-29.

zâhiru'r-rivâyeye göre, akit esnasında teslim edilebilir olmayan kaçak kölenin satımı, bâtil akit kapsamına girmektedir. Dolayısıyla kaçak köle bulunup teslim hazırlanmış hale getirildikten sonra icâb-kabulün yenilenmesi, bir diğer ifadeyle akdin ilk baştan yeniden kurulması gerekmektedir. Kaçak köle bulunup teslim elverişli hale getirildikten sonra, sözlü irade beyanıyla (icâb ve kabulle) akit yenilenmemiş fakat karşılıklı rızaya dayalı olarak teslim işlemi gerçekleşmiş ise, yapılan bu teslim işlemi, teâtî yoluyla ilk baştan açığa çıkan yeni bir akit niteliği taşımaktadır.³² Bu son durumla, yani karşılıklı rızaya dayalı teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit sayılmasıyla ilgili burada özellikle vurgulanması gereken husus, Kâsânî'nin, köle bulunduktan sonra gerçekleştirilen teslim işleminin yeni bir akit sayılmasının, ilk akdin fesih veya ikâle yoluyla sonlandırılmış olması koşuluna bağlı olduğu yönünde bir kayıt koymamış olmasıdır. Dolayısıyla Kâsânî'nin zikrettiği örnekten, bâtil akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit sayılmasının yegâne koşulu, teslim işleminin karşılıklı rızaya dayalı olarak gerçekleşmiş olmasıdır, şeklinde bir yargıya ulaşılmaktadır. Kâsânî'nin Kerhî'ye nispet ederek aktardığı ikinci yaklaşıma göre, kaçak kölenin satımı, bâtil değil mevku'f akit niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla kaçak kölenin daha sonra bulunup müşteriye teslim edilmesi durumunda akit, nâfiz hale dönüşmektedir.³³

İbn Nüceym, zâhiru'r-rivâyeye göre kaçak kölenin satımının bâtil akit kapsamına girdiğini belirttiğinden sonra, Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'den "Şayet akit, kölenin bulunup teslim elverişli hale getirilmesi anına kadar feshedilmemiş ise, kölenin teslimiyle tamamlanmış olur. Çünkü (her ne kadar teslim elverişli olmayan bir şey üzerine kurulmuş olsa da) akit, mal niteliği taşıyan bir şey üzerine kurulmuş ve hukuki varlık kazanmıştır." şeklinde bir görüş nakledildiğini ifade etmektedir. İbn Nüceym devamla, kimi klasik dönem Hanefî hukukçularının, söz konusu nakli, Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'in, teslim elverişli olmayan şeyin satımını hukuki varlık kazanmış akit kapsamında gördükleri şekilde değil, *akit esnasında teslim elverişli olmayan şeyin daha sonra bulunup teslim edilmesini, teâtî yoluyla açığa*

³² Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/573-574.

³³ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/574.

çıkan yeni bir akit olarak gördükleri şeklinde yorumladıklarını belirtmektedir.³⁴ İbn Nüceym'in bu ifadesi, *bâtil akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit niteliği taşıdığı* şeklindeki yaklaşımın Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'e nispeti bakımından oldukça önemlidir. Belirtmemiz gerekir ki İbn Nüceym, kimi klasik dönem Hanefî hukukçusuna nispet ettiği bu yaklaşımı benimsemiş değildir. Zira aşağıda ifade edileceği üzere İbn Nüceym, tam tersi bir yaklaşımı benimsemektedir.

Kendisinden sonraki dönemlerde kimi Hanefî hukukçu tarafından referans alınan yaklaşımında İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed el-Buḥârî (ö. 542/1147), *Hulâşatü'l-fetâvâ*'da, teâtînin, hukuki varlığa sahip yeni bir akit niteliği kazanmasının, fâsid veya bâtil akitten sonra gerçekleşmemiş olması koşuluna bağlı olduğunu belirtmektedir. Söz gelimi ona göre, henüz dokunmuş olduğu bir kilimi mutlak satım akdiyle satan kimse, daha sonra kilimi dokuyup müşteriye teslim etse, karşılıklı rızaya dayalı olarak gerçekleşen bu teslim işlemiyle taraflar arasında bir akit kurulmuş olmaz.³⁵ Söz konusu yaklaşım, Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'sinde de aynen yer almaktadır.³⁶

İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* adlı eserinde, fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin, yeni bir akit niteliği kazanabilmesinin, fâsid olarak açığa çıkan ilk akdin fesih veya ikâle yoluyla sonlandırılmış olması (*mütâraletü'l-akd*) koşuluna bağlı olduğunu belirttikten sonra, *Hulâşatü'l-fetâvâ* ve *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'ye atıfla, fâsid veya bâtil akitten sonra gerçekleşen teâtînin hukukî varlığa sahip yeni bir akit niteliği taşımadığı

³⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 6/129-130. Satım akdi esnasında teslim elverişli olmayan kaçak kölenin daha sonra bulunup müşteriye teslim edilmesinin, kimi Hanefilerce teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak değerlendirildiği hakkında ayrıca bk. İbn Mâze, *el-Muḥîṭü'l-Burhânî*, 6/344-345.

³⁵ İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdîrreşîd el-Buḥârî, *Hulâşatü'l-fetâvâ* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 1744), 186a.

³⁶ Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Harizmî el-Bezzâzî, *el-Fetâva'l-Bezzâziyye* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1310/1892), 4/368. *Hulâşatü'l-fetâvâ* ve *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'nin Osmanlı dönemi muteber fetvâ kitapları arasında yer aldığı hakkında bk. Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 338.

ifadesine yer vermektedir.³⁷ Benzer şekilde Haskefî de, *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı eserinde, fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin, ancak fâsid akdin fesih veya ikâle yoluyla sonlandırılması durumunda yeni bir akit niteliği kazanabileceğini ifade etmektedir.³⁸ Burada her iki hukukçu bakımından vurgulanması gereken husus, onların, teslim işleminin yeni bir akit niteliği kazanmasını, ilk akdin ikâle veya fesih yoluyla sonlandırılmış olması koşuluna bağlamış olmalarıdır.

İbn Âbidîn bahse konu meseleyi, *Ḥulâsatü'l-fetâvâ'* da geçen örneğe (henüz dokunmamış bir kilimin mutlak satım akdiyle satımı örneğine) atıfla ele almaktadır. Ona göre, kilim dokunduktan sonra gerçekleşen teslim işlemi, daha önce gerçekleşen bâtil akdin bir sonucu/hükmü olarak açığa çıkmıştır ve yeni bir akit niteliği taşımaz. İbn Âbidîn ayrıca, *el-Bezzâziyye'* ye atıfla, teâtî ancak bâtil veya fâsid akde bina edilmediği (ona bağlı bir işlem olarak gerçekleştirilmediği) sürece yeni bir akit niteliği kazanır, ifadesine yer vermektedir.³⁹ Naklettiği örnek ve atıftan, İbn Âbidîn'in, yalnızca fâsid akitten sonra değil bâtil akitten sonra gerçekleşen teâtînin de hukukî varlığa sahip yeni bir akit niteliği taşımadığı şeklinde bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıda zikri geçen örnek, fâsid akit-teâtî ilişkisi değil, doğrudan bâtil akit-teâtî ilişkisi üzerinedir.

Ali Haydar Efendi, teâtînin yeni bir akit niteliği kazanabilmesinin, onun, fâsid veya bâtil akit üzerine bina edilmemiş olması koşuluna bağlı olduğunu; şayet bina edilmiş ise, fâsid veya bâtil akit, fesih ya da ikâle yoluyla sonlandırılmadığı sürece hukuki varlık kazanamayacağını ifade etmektedir. Söz gelimi, bir kimse denizdeki balığı on kuruşa satsa ve müşteri de bunu kabul etse, daha sonra satıcı balığı avlayıp müşteriye teslim etse ve müşteri de satış bedeli olan on kuruşu satıcıya teslim etse, karşılıklı olarak yapılan bu teslim işlemiyle hukuki varlığa sahip bir akit gerçekleştirilmiş olmaz. Çünkü yapılan bu teslim işlemi, ilk akit sonlandırılmaksızın yapılmıştır.⁴⁰ Verdiği örnekten anlaşılacağı üzere, tıpkı İbn Âbidîn gibi, Ali Haydar Efendi de bâtil

³⁷ İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 5/453.

³⁸ Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 395.

³⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/28-29.

⁴⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/144.

akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin hukukî varlığa sahip yeni bir akit niteliği taşımadığı görüşündedir.

Yukarıda aktarılan söz konusu yaklaşımlardan, bâtil akit-teâtî ilişkisi bağlamında üç husus karşımıza çıkmaktadır. Onlardan ilki, Kâsânî'nin, bâtil akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit sayılmasını, ilk/bâtil akdin sonlandırılması koşuluna bağlamayıp teslim işleminin karşılıklı rızaya dayalı olması koşuluyla yetinmesidir. İkincisi, Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'in kaçak kölenin satımına ilişkin yaklaşımlarının, kimi klasik dönem Hanefî hukukçularınca, onların, *akit esnasında teslim edilmesini, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak gördükleri* biçiminde yorumlanmasıdır. Üçüncüsü ise, kimi Hanefî hukukçuların, fâsid veya bâtil akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit niteliği kazanmasını, ilk akdin sonlandırılması koşuluna bağlamalarıdır. Bir akdin fesih veya ikâle yoluyla sonlandırılmasının ancak hukuki varlığa sahip bir akit bakımından söz konusu olabileceği düşünülürken, sözü edilen hukukçuların yaklaşımının, bâtil akit-teâtî ilişkisine değil, fâsid akit-teâtî ilişkisine yönelik olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Nitekim külli kaidelere dair eseriyle bilinen muasır müellif Ahmed Muhammed ez-Zerka, ilgili eserinde "Bir şey bâtil olduğunda onun zımındaki şey de bâtil olur." ilkesini etraflıca ele aldıktan sonra, söz konusu ilkedeki bâtil kelimesinin, akitler bakımından fâsid olarak anlaşılması gerektiğini; fakihlerin bâtil kelimesini çoğu zaman fâsid anlamında kullandıklarını; bâtil akdin hukuki varlığı bulunmadığı için bir akit bâtil olduğunda onun zımındaki şeyin bâtil olmayacağını; dolayısıyla bâtil akitten sonra açığa çıkan işlemin, hukuken müstakil bir işlem olarak değerlendirilmesi gerektiğini; fâsid akitte ise durumun, bâtil akdin hilafına olduğunu ifade etmektedir.⁴¹

4. Fâsid Satım Akdinden Sonra Gerçekleşen Teâtînin Hukuki Niteliği

Klasik Hanefî hukuk düşüncesinde satım akdinin hukuki geçerliliği (sihhati) için öngörülen şartların başında, *satıma konu mal ile satım bedelinin akit esnasında taraflar arasında nizâyâ yol açmayacak netlikte biliniyor olması*

⁴¹ Ahmed b. Muhammed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fikhiyye* (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1409/1989), 280-281.

gelmektedir.⁴² Esasen Klasik Hanefî literatürde, satıma konu mal veya satım bedeline ya da onlardan her ikisine ilişkin belirsizliğin, satım akdi-fesâd ilişkisi bağlamında oldukça detay sayılabilecek düzeyde ele alınması bu sebeptedir. Buna bağlı olarak fâsid satım akdi ile teâtî arasındaki ilişki de büyük ölçüde, satıma konu mal veya satım bedelindeki belirsizlik sebebiyle fâsid olarak açığa çıkan akit ile teâtî arasındaki ilişki çerçevesinde ele alınmıştır.

Satım akdi-fesâd ilişkisinin ve dolayısıyla fâsid akit-teâtî ilişkisinin söz konusu olduğu örnek satım türlerinin öne çıkanı, küme haldeki kıyemî malların, yalnızca adet/birim mal fiyatı belirlenerek küme halde satıma konu edilmesidir. Satım akdinin bu türünde kümenin toplamda kaç adet/birim maldan oluştuğu belli olmadığı için toplam semen miktarı da belli değildir.⁴³ Bu tür satım akdiyle ilgili olarak Klasik Hanefî hukuk düşüncesinde bazı hususlar, yaklaşım farklılıklarına konu olmuştur. Bunlardan ilki, söz konusu satım türünün taraflar arasında nizâyâ sebep olabilecek bir belirsizlik içerip içermediği ve dolayısıyla fâsid akit kapsamına girip girmediğidir. İkincisi, şayet fâsid akit kapsamına giriyorsa, fesâd sebebi giderilerek akdin sahîh hale dönüştürülmesinin mümkün olup olmadığıdır. Üçüncüsü, şayet akdin sahîh hale dönüştürülmesi mümkünse bunun koşulunun ne olduğudur. Dördüncüsü ve çalışmamız açısından en önemlisi ise, akdin sahîh hale dönüşme imkânı bulunmamakla birlikte akde konu malın karşılıklı rızaya dayalı olarak müşteriye teslimi gerçekleşmişse, bu teslim işleminin, sahîh hale dönüşme imkânı bulunmayan fâsid akdin bir sonucu olarak mı yoksa fâsid akitten tümüyle bağımsız biçimde ilk baştan teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak mı değerlendirileceğidir.

İmâmeyne göre, küme halde bulunan kıyemî malların yalnızca birim/adet fiyatı belirlenerek küme halde satımı, tıpkı küme haldeki misli malların küme halde satımında olduğu gibi, mebi' ve semenin muayyenliği bakımından nizâyâ sebep olacak bir belirsizlik içermemekte ve dolayısıyla

⁴² Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/598; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/436; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/15.

⁴³ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/605; İbn Mâze, *el-Muhtâ'ü'l-Burhânî*, 6/363; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/251.

fâsid akit kapsamına girmemektedir. Çünkü söz konusu durumda akit, her ne kadar toplam mal miktarı belirtilmiş olmasa da tarafların bildiği belli bir küme üzerinde yapılmaktadır. Kümenin kaç adet/birim maldan oluştuğu ise objektif olarak tespit edilebilir bir durumdur. Daha açık bir ifadeyle ister satıcı ister müşteri isterse üçüncü bir kimse saysın, sonuçta toplam mal miktarı her durumda aynı olacaktır. Toplam meb'î ve dolayısıyla toplam semen miktarının objektif olarak tespitine imkân veren durum, akdin tarafları arasında nizâyâ sebep olacak bir durum değildir. Bu ise, sözü edilen satım türünün en baştan sahîh olmasını gerektirmektedir.⁴⁴

Ebû Hanîfe'ye göre ise, küme haldeki kıyemî malların yalnızca birim/adet fiyatı belirlenerek küme halde satımı, fâsid akit kapsamına girmektedir.⁴⁵ Klasik Hanefî literatürde, söz konusu yaklaşımın Ebû Hanîfe'ye nispeti hususunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. İhtilaf, akdin sahîh hale dönüşmesinin imkânı ve fâsid akit ile teâtî arasındaki ilişki açısından ele alındığında, Ebû Hanîfe'nin yaklaşımın nasıl anlaşılması gerektiği hususundadır. Bu bağlamda öncelikli ihtilaf konusu, fesâd sebebi giderilerek söz konusu satım türünün sahîh hale dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğidir. Hanefî hukukçulardan kimine göre, her ne kadar kuruluşu aşamasında fâsid olarak açığa çıkmış olsa da küme haldeki satımın bu türü, fesâd sebebi giderilerek sahîh hale dönüştürülebilir niteliktedir.⁴⁶ Hanefî hukukçulardan kimine göre ise, îcâb-kabûl esnasında toplam mal ve semen miktarının belli olmadığı satım akdinin hukuken sahîh hale dönüştürülme imkânı bulunmamaktadır.⁴⁷ Bu yaklaşım biçimi, fâsid akit-teâtî ilişkisi bağlamında aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/605-606; İbn Mâze, *el-Muḥîṭü'l-Burhânî*, 6/363-364; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/251; İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 5/480; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 3/17.

⁴⁵ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el- Kudûrî, *Muḥtaşaru'l-Kudûrî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 78; Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/605; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/250-251; İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 5/480; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muḥtâr*, 397; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 7/64-65.

⁴⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/605-606; İbn Mâze, *el-Muḥîṭü'l-Burhânî*, 6/363; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/248-250; İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 5/481.

⁴⁷ İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'ik*, 5/481; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muḥtâr*, 397; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 7/65.

Fesâd sebebi giderilerek akdin sahîh hale dönüştürülebileceğini düşünen hanefî hukukçular, bu dönüşümün akit meclisiyle sınırlı olup olmadığı hususunda iki farklı yaklaşım ortaya koymuşlardır. Onlardan kimine göre, fesâd sebebi giderilerek akdin sahîh hale dönüştürülme imkânı, akit meclisiyle sınırlı değildir. Dolayısıyla toplam mal miktarı, ister akit meclisinde isterse akit meclisi dağıldıktan sonra belirlenmiş olsun, her iki durumda akit sahîh hale dönüşmektedir. Yeter ki akit, toplam mal miktarı belirlenmeden önce, hukuki bir yolla sonlandırılmış olmasın.⁴⁸

Hanefî hukukçulardan kimine göre ise, fesâd sebebi giderilerek akdin sahîh hale dönüştürülme imkânı, akit meclisiyle sınırlıdır. Çünkü sözü edilen satım türünde fesâd sebebi olan belirsizlik, akdin üzerine kurulu olduğu en temel unsura (akdin konusuna) ilişkindir. Dolayısıyla fesâd sebebi giderilerek akdin sahîh hale dönüşmesi, akdin konusuna ilişkin belirsizliğin, henüz istikrar bulmadan (takarrur etmeden) giderilmesi koşuluna bağlıdır. Bu koşul ise, belirsizliğin ancak akit meclisinde giderilmesi durumunda sağlanabilmektedir. Çünkü akit meclisi başı ve sonuyla bir bütün olarak kabul edildiği için, akdin kuruluşundan sonra fakat akit meclisi dağılmadan önce yapılan belirleme, akdin kuruluşu esnasında yapılmış belirleme gibi kabul edilmektedir. Akit meclisinde giderilmemesi durumunda ise, belirsizlik, artık istikrar kazanmakta ve giderilebilir olma niteliğini kaybetmektedir.⁴⁹

Klasik Hanefî hukuk düşüncesinde yaygın kabul gördüğü anlaşılan bu son yaklaşımın, fâsid akit-teâtî ilişkisi bakımından ne tür bir yaklaşımı temsil ettiği hususunda sorulması gereken soru, akit meclisi dağıldıktan sonra yapılacak bir belirleme ve teslim işleminin, bu yaklaşım biçiminde, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit mi yoksa istikrar kazanmış fâsid akde bağlı bir işlem olarak mı değerlendirildiğidir. Çünkü fesâdın istikrar kazanıp giderilebilir olma niteliğini kaybettiği kabul edildiğinde, istikrar kazanmış

⁴⁸ İbn Mâze, *el-Muḥîṭü'l-Burhânî*, 6/365; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr*, 6/248; İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'îk*, 5/481.

⁴⁹ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî, *Tuḥfetü'l-fukahâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984), 1/47; Kâsânî, *Bedâ'iu's-šanâ'i*; 6/605; Bâbertî, *el-İnâye*, 6/248; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr*, 6/248; İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'îk*, 5/481; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 7/29.

fâsid akit bakımından üçüncü bir durum düşünülememektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki bu yaklaşımı benimseyen Hanefî hukukçulara göre, söz konusu belirleme ve teslim işlemini, istikrar kazanmış fâsid akitten bağımsız olarak teâtî yoluyla açığa çıkan ve dolayısıyla hukukî varlık ve geçerlilik sorunu taşımayan yeni bir akit olarak değerlendirme imkânı bulunmamaktadır. Çünkü klasik Hanefî literatürde, aşağıda ele alınacağı üzere, fâsid akitten sonra yapılan belirleme ve teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak değerlendirildiği yaklaşım, burada sözü edilen yaklaşımın dışında ve ondan farklı bir yaklaşım olarak zikredilmektedir. Bunun dışında, burada sözü edilen yaklaşımı benimseyen kimi Hanefî hukukçular, istikrar kazanmış fâsid akitten sonra yapılacak belirleme ve teslim işleminin, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak değerlendirilebilmesinin, ancak istikrar kazanmış fâsid akdin fesih, ikâle vb. yollarla hukuken sonlandırılmış olması durumunda söz konusu olacağı fikrini benimsemişlerdir. Onlara göre, akit meclisi dağıldıktan sonra yapılan belirleme ve teslim işleminin, ancak böyle bir durumda fâsid akitten bağımsız bir işlem olduğu anlaşılır. Aksi durumda, yapılan belirleme ve teslim işlemini, istikrar kazanmış fâsid akitten bağımsız bir işlem ve dolayısıyla yeni bir akit olarak değerlendirme imkânı bulunmamaktadır.⁵⁰

Yukarıda ifade edildiği üzere kimi Hanefî hukukçuya göre, akdin kuruluşu esnasında toplam mal ve semen miktarının belli olmadığı satım akdinin hukuken sahîh hale dönüştürülme imkânı bulunmamaktadır. Ebû Hanîfe'nin, *küme haldeki kıyemî malların yalnızca birim/adet fiyatı belirlenerek küme halde satımının fâsid olduğu* yönündeki yaklaşımını sözü edilen şekliyle anlayan Hanefî hukukçulara göre, fesâd sebebi olan belirsizliğin giderilebilme imkânının bulunması ve hatta akit kurulduktan sonra akit meclisi dağılmadan giderilmesi (toplam mal ve semen miktarının belirlenmesi), akde hukuki geçerlilik kazandırmamaktadır. Çünkü küme haldeki kıyemî malların küme halde satımında yegâne hukukî geçerlilik koşulu, akdin kuruluşu anında toplam mebî ve semen miktarının belli olmasıdır. Buna göre akdin kuruluşu anından sonra yapılacak belirleme ve karşılıklı rızaya dayalı olarak

⁵⁰ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 7/28-29, 65; İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz, *Minhatü'l-hâlik ale'l-Bahri'r-râik* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 5/453.

gerçekleştirilecek teslim işleminin artık ilgili akitle bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bu yaklaşımı ortaya koyan Hanefî hukukçulara göre, akdin kuruluşundan sonra yapılan belirleme ve teslim işlemi, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit niteliğindedir.⁵¹

Hanefî literatürde ağırlıklı olarak Halvânî'ye nispet edilen söz konusu yaklaşım biçimi bakımından bahse konu edilmesi gereken en önemli husus, akdin kuruluş anından sonra yapılacak belirleme ve teslim işleminin, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak görülebilmesi için, belirleme ve teslim işleminin akit meclisinde yapılma zorunluluğunun bulunup bulunmadığıdır. Çünkü Hanefî literatürde Halvânî'ye nispet edilen bu görüş, belirleme ve teslim işleminin akit meclisinde yapılıp yapılmaması bakımından herhangi bir kayda yer verilmeksizin aktarılmaktadır. Dolayısıyla genel olarak bakıldığında, Halvânî'nin yaklaşımında, belirleme ve teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit niteliği kazanmasının, akit meclisinde yapılmış olma koşuluna bağlanmadığı anlaşılmaktadır. Fakat kimi Hanefî hukukçuya göre, teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit niteliği kazanması, ancak akit meclisinde yapılması halinde söz konusu olabilmektedir. Daha doğrusu onlara göre, Halvânî'ye nispet edilen görüşün, bu şekilde anlaşılması gerekmektedir.⁵²

Halvânî'nin görüşünün nasıl anlaşılması gerektiği hususunda bir değerlendirme yapmak gerekirse; teslim işleminin yeni bir akit niteliği kazanmasının, *akit meclisinde yapılmış olma* koşuluna bağlanmaması daha izah edilebilir gözükmektedir. Çünkü Halvânî, küme haldeki kıyemî malların

⁵¹ İbn Mâze, *el-Muhtâr-ı'l-Burhânî*, 6/365-366; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/481; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 397; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/28-29, 65.

⁵² İbn Âbidîn, Halvânî ve kimi hanefîlerin *fâsid* akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olduğu yönündeki görüşünü aktardıktan sonra kendisinin bu hususa daha önceden teâtî başlığı altında değindiğini ifade etmektedir. Bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/65. İlgili bölüme bakıldığında ise İbn Âbidîn, akit meclisi dağıldıktan sonra fesâdın istikrar kazandığını, bu sebeple akit meclisi dağıldıktan sonra gerçekleşen teslim işleminin, ancak istikrar kazanmış fâsid akdin hukuki bir yolla sonlandırılması durumunda yeni bir akit niteliği kazanabileceğini, akit meclisi dağılmadan yapılan teslim işlemi ise böyle bir koşul bulunmadığını, dolayısıyla Halvânî'nin yaklaşımının da bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/28-29.

yalnızca birim/adet fiyatı belirlenerek küme halde satımının fâsid olduğunu, toplam mal ve semen miktarı akit meclisi dağılmadan belirlense bile artık akdin sahîh hale dönüşmeyeceğini savunmaktadır. Bu sebeptir ki o, akdin kuruluş anından sonra yapılacak belirleme ve teslim işlemini, mevcut fâsid akitle ilişkili bir işlem olarak değil, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak değerlendirmektedir. Esasen teslim işleminin, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak değerlendirilmesi, ancak söz konusu işlemin akit meclisinde yapılmış olma koşuluna bağlanmaması durumunda anlamlı olmaktadır. Aksi durumda, teslim işlemini, istikrar kazanmış fâsid akitten bağımsız yeni bir akit olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Daha açık bir ifadeyle, aynı mecliste gerçekleşmiş olma koşulu ileri sürüldüğünde, fâsid akit ile daha sonra gerçekleşen teslim işlemini, birbirinden bağımsız birer işlem olarak değerlendirme imkânı bulunmamaktadır. Çünkü burada teslim işlemi için söz konusu edilen meclis, fâsid akdin yapıldığı meclistir. Dolayısıyla akit meclisinde yapılmasının şart koşulması durumunda, karşılıklı rızaya dayalı teslim işlemini, istikrar kazanmış fâsid akitten bağımsız yeni bir akit olarak değerlendirmek anlamlı değildir. Diğer taraftan genel olarak bakıldığında, Hanefî düşüncede akit meclisi konusu, istikrar kazanmış olduğu düşünülen fesâd bakımından değil, daha çok henüz istikrar kazanmamış ve dolayısıyla giderilebilir olduğu düşünülen fesâd bakımından söz konusu edilmektedir. Hâlbuki Halvânî, yaklaşımını, küme haldeki kıyemî malların yalnızca birim/adet fiyatı belirlenerek küme halde satımının, sahîh hale dönüşme imkânı olmayan fâsid akit kapsamına girdiği düşüncesi üzerine bina etmektedir. Sonuç olarak Halvânî'nin yaklaşımını, sahîh hale dönüştürülme imkânı bulunmayan fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin, akit meclisinde yapılmış olsun veya olmasın, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak görüldüğü bir yaklaşım olarak değerlendirmek, daha temellendirilebilir gözükmemektedir.

Fâsid akit-teâtî ilişkisi bağlamında Hanefî literatürde sıklıkla atıf yapılan bir diğer satım türü ise, bir ürünün, bilahare satıcı tarafından belirlenecek bir etiket fiyatı üzerinden satımıdır. Hanefî terminolojide *el-bey' bi'r-rahm* tabiriyle ifade edilen söz konusu satım türünde, ürün bedeli net olarak tespit edilmiş değildir ve dolayısıyla müşteri tarafından bilinmemektedir. Daha açık bir ifadeyle müşteri, akit anında bedelini bilmediği bir ürünü satın almaktadır.

Kısacası satım bedeli, taraflar arasında nizâyaya yol açacak bir belirsizlik içermektedir.⁵³ Bu belirsizlik sebebiyledir ki Hanefî düşüncede söz konusu satım türü, fâsid akit kapsamında değerlendirilmektedir.⁵⁴ Bu hususta Hanefî imâmlardan aksi yönde bir görüş nakledilmiş değildir. Hanefî hukukçuların bahse konu satım şekliyle ilgili farklı yaklaşımlar ortaya koydukları husus, fesâd sebebi giderilerek akdin sahîh hale dönüştürülmesinin hukuken mümkün olup olmadığıdır. Hanefî düşüncedeki ilk yaklaşıma göre, satım bedelinin akit meclisi dağılmadan müşteri tarafından net olarak bilinmesi halinde akit, sahîh hale dönüşmektedir.⁵⁵ Çünkü akit meclisi başı ve sonu itibarıyla bir bütünü temsil etmektedir ve dolayısıyla akit meclisinin ortasında veya sonunda yapılan bir belirleme de akit anında yapılmış belirleme hükmünü almaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen kimi Hanefî hukukçuya göre, akit meclisi dağıldıktan sonra bir belirleme ve teslim işlemi gerçekleşmiş ise, bu işlemin yeni bir akit niteliği kazanması, ilk akdin hukuken sonlandırılmış olması koşuluna bağlıdır. Çünkü akit meclisinin dağılmasıyla birlikte fesâd, istikrar kazanmıştır. İstikrar kazanmış fâsid akitten sonra yapılan teslim işleminin yeni bir akit niteliği kazanabilmesi ise, fâsid akdin hukuken sonlandırılmış olması durumunda mümkün olabilmektedir.⁵⁶ Halvânî'ye nispet edilen ikinci yaklaşıma göre ise, satım bedelinin akit meclisi dağılmadan müşteri tarafından bilinmesiyle akit hukuki geçerlilik kazanmış olmaz; fakat taraflar arasında karşılıklı rızaya dayalı olarak teslim işleminin gerçekleşmesi durumunda teâtî yoluyla yeni bir akit açığa çıkmış olur.⁵⁷ Halvânî'ye nispet edilen bu yaklaşımda, fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin, teâtî yoluyla açığa çıkmış yeni bir akit sayılması, teslim işleminin akit meclisinde yapılmış olması koşuluna bağlanmamıştır. Fakat kimi Hanefî

⁵³ Bâbertî, *el-Înâye*, 6/248-249; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/249; İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik*, 5/453.

⁵⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 6/469-470; İbn Mâze, *el-Muhtâ'ül-Burhânî*, 6/368; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/29.

⁵⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 6/469-470; İbn Mâze, *el-Muhtâ'ül-Burhânî*, 6/368.

⁵⁶ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/481; İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik*, 5/453.

⁵⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 5/481; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/29; İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik*, 5/453. Halvânî'ye nispet edilen görüşü benimseyen Haskefî'nin, Ebû Hanîfe'ye nispeti en doğru olan görüşün bu görüş olduğu yönündeki ifadeleri için bk. Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 397.

hukukçuya göre, Halvânî'nin görüşünün, *fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit sayılması, onun, akit meclisi dağılmadan gerçekleşmiş olmasına bağlıdır*, şeklinde anlaşılması gerekmektedir.⁵⁸

Fâsid satım akdi ile teâtî arasındaki ilişkiyi, bir hayvan sürüsü içinden yalnızca bir veya birkaçının akit esnasında ferden tayin edilmeksizin satıma konu edilmesi örneği üzerinden ele alan Kâsânî'ye göre, söz konusu akit, konusu meçhul ve nizâyâ götürücü nitelikte olduğu için fâsiddir. Ancak akit kurulduktan sonra satıcı, sürü içinden daha önceden belirlenen sayıda koyunu ayırıp müşteriye teslim etse ve müşteri de bunu kabul etse, yapılan bu belirleme ve teslim işlemi, karşılıklı rızaya dayalı yeni bir akit niteliği taşımaktadır.⁵⁹ Kâsânî'nin yaklaşımı hakkında fâsid akit-teâtî ilişkisi bakımından burada iki hususu vurgulamamız gerekmektedir ki, onlardan ilki, Kâsânî'nin, fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit niteliği kazanmasını, teslim işleminin akit meclisinde yapılması koşuluna bağlamamış olmasıdır. İkincisi ise, Kâsânî'nin, fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işlemini, fâsid akdi sahîh hale dönüştüren bir işlem olarak değil teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak nitelendirmesidir.

Fâsid akit-teâtî ilişkisi bakımından oldukça ilginç sayılabilecek bir diğer örnekte Kâsânî, mükrehin satımını detaylandırmaktadır. Ona göre, ikrah sonucu malını satan (icâb veya kabulde bulunan) kimse, şayet malın teslimini kendi rızasıyla gerçekleştirirse bu câizdir. Çünkü bey', hakikatte mübadeleden ibarettir. Rızaya dayalı teslimin gerçekleşmesiyle teâtî yoluyla yeni bir akit açığa çıkmış ve önceden yapılan icâb veya kabul hukuken yok hükmünü almıştır.⁶⁰

Sonuç

Bâtıl veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim-tesellüm işleminin, teâtî yoluyla açığa çıkan, dolayısıyla hukuki varlık ve geçerliliğe sahip yeni bir akit

⁵⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/249; İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik*, 5/453.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 6/599, 601. Sözü edilen satım türüyle ilgili olarak, Kâsânî dışındaki kimi Hanefî hukukçunun da benzer görüşü benimsediği hakkında ayrıca bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 7/65.

⁶⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*; 10/126-127.

niteliği taşıyıp taşımadığı hususunda Hanefî hukuk düşüncesinde iki farklı yaklaşım açığa çıkmıştır.

Bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teâtînin hukuki niteliğinin, kimi Hanefî hukukçular tarafından “Bir şey bâtil olduğunda onun zımındaki şey de bâtil olur.” ve “Fâsid üzerine mebni olan şey de fâsiddir.” ilkeleriyle ilişkilendirilerek ele alındığı görülmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla en erken Tâhir b. Ahmed el-Buhârî'nin *Hulâşatü'l-fetâvâ*'sında geçen bu yaklaşım, Bezzâzî'nin *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*'sinde de aynen yer almaktadır. Sonraki dönemlerde, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit değil, bâtil veya fâsid akdin bir sonucu olarak açığa çıkan ve dolayısıyla hukuki varlık ve geçerliliği bulunmayan bir işlem olduğu görüşünü savunan Hanefî hukukçuların neredeyse tümü, bu iki eserde *teâtî*, *ancak fâsid veya bâtil akitten sonra gerçekleşmemiş olması durumunda yeni bir akit niteliği kazanır* şeklinde yer alan görüşü referans almışlardır. Bu yaklaşımı benimseyen Hanefî hukukçulara göre, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit niteliği kazanması, bâtil veya fâsid akdin fesih, ikâle vb. hukuki bir yolla sonlandırılması (mütâraletü'l-akd) koşuluna bağlıdır.

Halvânî'ye nispet edilen yaklaşımda ve Kâsânî'nin, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teâtînin hukuki niteliğini ele aldığı örneklerde ise, bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin yeni bir akit niteliği kazanmasının, bâtil veya fâsid akdin hukuki bir yolla sonlandırılmış olması koşuluna bağlanmadığı görülmektedir. Öyle ki sözü edilen hususta en fazla örneği sunan Kâsânî, bu örneklerin hiçbirinde böyle bir koşul ileri sürmüştür. Kâsânî'nin yaklaşımının temelinde, özü itibarıyla satım akdinin, mübâdeleden ibaret olduğu anlayışı yatmaktadır. Diğer taraftan, kaçak kölenin satımı konusunda Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'e “Şayet akit, kölenin bulunup teslimine elverişli hale getirilmesi anına kadar feshedilmemiş ise, kölenin teslimiyle tamamlanmış olur.” biçiminde bir yaklaşım nispet edilmiş ve bu yaklaşım kimi Hanefî hukukçular tarafından *Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'in, bâtil akitten sonra gerçekleşen teslim işlemi, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit olarak gördükleri* şeklinde yorumlanmıştır. Tüm bu hususlar esas alındığında, *bâtil veya fâsid akitten sonra gerçekleşen teslim işleminin, ilave hukuki bir işleme gerek olmaksızın, teâtî yoluyla açığa çıkan yeni bir akit niteliği taşıdığı* şeklinde bir yaklaşımın klasik Hanefî düşünceye nispeti mümkün gözükmemektedir.

Kaynakça

- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- Alkış, Alpaslan. "Mecelle'de Akid Teorisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/2 (2019), 444-468. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.568352>
- Apaydın, H. Yunus, "İrade Beyanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/387-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî. *el-İnâye şerhu'l-Hidâye* (İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr'i* ile birlikte). 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Bardakoğlu, Ali. "Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/13-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bezzâzî, Hâfizuddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Harizmî. *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye* (el-Fetâvâ'l-Hindiyye ile birlikte). 6 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1310/1892.
- Buhârî, İftihârüddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdirreşîd. *Hulâşatü'l-fetâvâ*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 1744, 1a-421a. <http://yazmalar.gov.tr/eser/kitab-i-hulasatul-feteva/147242>
- Dilek, Uğur Bekir. "İslâm Borçlar Hukukunda Fiilî Mübadele Yoluyla Akit Kurma: Teâtî (Muâtât) Akdi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2021), 715-741.
- Döndüren, Hamdi. "Muâtât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/328. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Güneş, Ahmet. "İslam Akit Sistematiği: Kâsânî Örneği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 521-551.
- Haddâd, Ebû Bekr Alî b. Muhammed. *el-Cevheratü'n-neyyira şerhu Muhtaşari'l-Kudûrî fi furû'l-hanefiyye*. thk. İlyas Kaplan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.

- Haskefî, Muhammed b. Alî b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*. thk. Abdulmun'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı. 1423/2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü'l-muhtâr 'ale'l-Dürri'l-muhtâr*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvid. 10 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Minhatü'l-hâlik 'ale'l-Bahrî'r-râ'ik* (İbn Nüceym'in *el-Bahrü'r-râ'ik*'i ile birlikte). 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Mâze, Burhânuddîd Ebu'l-Ma'âlî Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî. *el-Muhtâ'ü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir alâ mezhebi Ebî Hanîfe*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavvid. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muhtaşaru'l-Kudûrî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Merginânî, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ* (İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-Kadîr*'i ile birlikte). 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. *Kenzü'd-dekâ'ik*. thk. Said Bektaş. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011.

- Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 249-378.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsûf*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur ve maahû ed-Dürrü'l-müntekâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Zerkâ, Ahmed b. Muhammed. *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fıkhiyye*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2. Basım, 1409/1989.